

Анна ГРАБОВА, асп.

ORCID ID: 0000-0002-1703-507X

e-mail: annagrabova@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДИСКУРСИВНИЙ МАРКЕР НАСПРАВДІ У ПРОЗІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Вступ. Комунікативна і функційна спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень зумовлює вироблення нових підходів до потрактування мовних одиниць. Значною мірою посилюється увага мовознавців до поняття дискурсу, його основних структурних, семантичних і прагматичних характеристик. Актуальним і досі не вирішеним питанням студій такого спрямування є вивчення компонентів дискурсу, що забезпечують його цілісність та зв'язність, а також є показниками різних комунікативних смислів. Мета дослідження – аналіз функціонування дискурсивного маркера насправді у прозі українських письменників-шістдесятників Григора Тютюнника, Євгена Гуцала, Володимира Дрозда, Валерія Шевчука та Миколи Вінграновського.

Методи. У дослідженні було використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, а також спеціальні (лінгвістичний опис, дискурс-аналіз, зіставний) методи.

Результати. Виявлено, що дискурсивний маркер насправді, вводячи додаткову інформацію в текст, виступає поліфункційним, вказує на достовірність чи недостовірність певного твердження, факту, сприяє деталізації повідомлюваного про героя, певні події, явища. Така часткова розрізненість і неоднорідність комунікативно-смыслового потенціалу зумовлює специфіку цього дискурсива, оскільки він має здатність приєднувати доповнення, яке водночас і уточнює, і звужує інформацію з попереднього контексту, і переводить усю ситуацію дискурсу із плану суб'єктивного сприйняття в реальний план і реальний час.

Висновки. Дослідження дискурсивного маркера насправді у прозі шістдесятників засвідчило, що аналізована одиниця найчастіше функціонує в авторській мові (щодо характеристики персонажа, розкриття його внутрішніх і зовнішніх рис, емоційного стану, життєвих переконань). Маркер слугує засобом увиразнення протиставлення між зовнішнім образом персонажа та його внутрішнім світосприйняттям, що допомагає сформулювати цілісне уявлення про справжню сутність героя. Окрім власне авторської мови, такий дискурсив функціонує і в мові персонажів, зокрема у внутрішніх монологіях, як засіб пояснення чи конкретизації думки. Значно рідше представлений у діалогах персонажів, де переважно виконує функцію підсилення суперечки або увиразнення позиції мовця. Окрім цього, насправді вирізняється варіативністю позицій у тексті (початок, середина, кінець речення), тісною сполучуваністю з протиставними сполучниками та різним функційним навантаженням у мовленні автора й персонажів.

Ключові слова: текст, дискурсивний маркер, авторська мова, мова персонажів, шістдесятники.

Вступ

Сучасні лінгвістичні дослідження все частіше звертаються до вивчення комунікативних та прагматичних аспектів функціонування мовних одиниць. Антропоцентричний підхід зумовлює розгляд мови крізь призму мовної особистості, з урахуванням індивідуальних, соціальних та культурних чинників, що впливають на мовленнєву поведінку. Мова постає не лише як результат фіксації повідомлення, а як засіб пізнання та взаємодії зі світом. Саме це зумовлює підвищений інтерес дослідників до поняття *дискурсу* – однієї з центральних категорій у сучасній науковій літературі. Актуальним залишається не тільки вивчення його основних структурних, семантичних і прагматичних характеристик, а також компонентів, що забезпечують цілісність дискурсу та виступають носіями різноманітних комунікативних смислів.

Художній текст розглядають як результат комунікативної взаємодії між мовцем (автором) і реципієнтом (читачем), під час якої автор втілює свої наміри, а читач тлумачить отримане повідомлення крізь призму власного досвіду. Застосування прагматичного та комунікативного підходів до аналізу художнього тексту дає можливість простежити істинні інтенції автора, реалізовані за допомогою одиниць різних мовних рівнів у мовленні автора та персонажа (Єщенко, 2021, с. 296). Виявлення та дослідження специфічних одиниць художнього дискурсу дозволяє проаналізувати реалізовані в ньому прагматичні настанови письменника.

Метою цієї статті є аналіз комунікативно-прагматичних особливостей дискурсивного маркера *насправді* у прозі українських шістдесятників.

Методи

У дослідженні застосовано загальнонаукові методи аналізу та синтезу для поділу художнього дискурсу на частини, опису кожної з них та контексту загалом. Метод дискурс-аналізу було залучено для виявлення прагматичних значень, які дискурсивні одиниці актуалізують у конкретних контекстах. Метод лінгвістичного опису застосований для характеристики властивостей, визначальних ознак, функцій аналізованих дискурсивних маркерів. Для виявлення відмінностей у функціонуванні дискурсивної одиниці *насправді* у прозі українських письменників-шістдесятників використано зіставний метод.

Результати

У сучасному мовознавстві існують різні термінологічні найменування на позначення одиниць дискурсу, їх називають дискурсивними словами (Бацевич, 2014; Ділай, 2012; Ілик, 2013), дискурсивними маркерами (Осовська, 2011; Fraser, 1999; Schiffrin, 1987), прагматичними маркерами (Fraser, 1996), дискурсивами (Невська, 2018; Невська, 2018а) тощо. Дискурсивні одиниці функціонують як вагомні компоненти усіх функціональних стилів мови. Їх кваліфікують як метамовні та категорійні компоненти дискурсу (Бацевич, 2014, с. 10), як репрезентанти комунікативної стратегії мовця (Космеда, 2010, с. 207). Вони забезпечують зв'язність тексту і формують структуру дискурсу, відображають процес взаємодії мовця і слухача, позицію мовця, те, як він інтерпретує факти, про які повідомляє, як оцінює їх (Ілик, 2013, с. 185–186).

Граматична неоднорідність є однією з основних характеристик дискурсивних маркерів. Вони охоплюють одиниці, які в традиційній класифікації є різними частинами мови (прислівники, модальні дієслова, частки, вигукі, сполучники, деякі розряди займенників). Тож до дискурсивних маркерів відносять і неповнозначні, і повнозначні слова, оскільки вони є допоміжними комунікативними одиницями та забезпечують формування формально-граматичної і змістової зв'язності дискурсу, посилюють виклад додатковими значеннями з метою збагачення пропозиціонального змісту висловлення, формують комунікативну спрямованість повідомлюваного (Огієнко, 2009, с. 8; Романченко, 2015, с. 138). Належність певного слова до розряду дискурсивних маркерів передусім виявляється на основі функційних критеріїв, тобто залежить від конкретного контексту вживання.

Спираючись на різні спроби вченими класифікувати дискурсивні одиниці, виокремлено групу дискурсивних маркерів, які забезпечують уведення різних аспектів додаткової інформації (Бацевич, 2014; Ілик, 2013; Невська, 2018; Огієнко, 2009; Павлик, 2005; Fraser, 1999). Ця група репрезентована дискурсивами *між іншим, до речі, до слова, до цього ще, до того ж, крім того (окрім того), насправді*.

Дискурсивний маркер *насправді* є поліфункційним, вчені відносять його до кількох груп. Перш за все – до групи дискурсивних одиниць, які сприяють деталізації повідомлюваної інформації. Проте поруч з іншими дискурсивами його зараховують до групи досліджуваних одиниць, які вказують на достовірність чи недостовірність певного твердження, оскільки його використовують для вказівки на впевненість, реальність і правдивість, доказовість ситуації чи повідомлюваної інформації (Ілик, 2014, с. 77).

У "Словнику української мови" (далі – СУМ) лексему *насправді* за частиномовною належністю кваліфіковано як прислівник, що має значення "у дійсності; справді, дійсно" (СУМ, с. 195). Спостереження за контекстами вживання цієї лексики дають змогу виявити низку комунікативних смислів, які не зафіксовані у словнику. Щоб проаналізувати найчастотніші комунікативні значення досліджуваної дискурсивної одиниці, звертаємося до вживання її в художньому дискурсі, зокрема в прозі українських шістдесятників Григора Тютюнника, Євгена Гуцала, Володимира Дрозда, Валерія Шевчука та Миколи Вінграновського.

Вибірку текстових ілюстрацій здійснено на базі Корпусу української мови, створеного лабораторією комп'ютерної лінгвістики Навчально-наукового інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка (див.: URL : <http://www.mova.info/corpus.aspx>). У результаті корпусного пошуку було зафіксовано 131 випадок вживання дискурсивного маркера *насправді* в прозі зазначених письменників. Розподіл за авторами демонструє нерівномірність функціонування таких одиниць у письменницьких ідіолектах: найчастіше дискурсив *насправді* трапляється в прозі Володимира Дрозда (69 контекстів), дещо рідше – у Валерія Шевчука (33 контексти), у творах Григора Тютюнника та Євгена Гуцала зафіксовано по 12 контекстів, тоді як у текстах Миколи Вінграновського – лише 5 контекстів. Варіативність уживання маркера *насправді* у прозі різних авторів відображає різне функційне навантаження цієї одиниці та може свідчити про специфіку їхніх індивідуальних стилів.

У художньому дискурсі співіснують два основні рівні дійсності: власне авторський та персонажа. Специфіка дискурсу художнього тексту виявляється у відношеннях між світом автора та світом героя. У літературному творі справжнім суб'єктом оповіді виступає наратор, тому, розглядаючи співвідношення між світом автора й героя, фактично маємо на увазі відношення між рівнем наратора та персонажа.

У цьому аспекті наратор постає як текстуальний репрезентант авторської концепції викладу, що реалізується у його взаємодії з уявним читачем. (Руденко, 2003, с. 17–18). Автор може ототожнити себе з конкретним оповідачем (нарація від 1-ої особи) або дистанціюватися від зображуваного (нарація від 3-ої особи). Дискурсивний маркер *насправді*, вживаний як у мові автора, так і персонажів, забезпечує уведення різних аспектів доповнювальної інформації та може набувати додаткових відтінків.

Для комплексного аналізу дискурсивного маркера доцільно розглянути особливості його функціонування в межах наративної структури художнього тексту. Першим і доволі частотним випадком є вживання дискурсива *насправді* у власне авторській оповіді щодо характеристики персонажа при розкритті його зовнішніх рис, внутрішнього стану, світоглядних особливостей, мотивів поведінки та взаємодії з оточенням: *Вони зіграли свої ролі, а ранок змивав із їхніх облич грим, і той грим, розмитий ранком, раптом з'явив, що всі вони більше вдавали із себе тих самих хлопців та дівчат, котрі нібито не змінюються, а насправді кожному з них було вже важко таких незмінних із себе вдавати* (В. Шевчук "Привид мертвого дому"). У наведеному уривку маркер виступає елементом наративного коментаря та вводить додаткову характеристику героїв. Завдяки цьому розкривається суперечність між зовнішнім образом удаваної незмінності (маска, роль, грим) та реальним внутрішнім станом персонажів, яким дедалі важче підтримувати цю ілюзію. Як бачимо, саме в такому позиційному розташуванні дискурсивний маркер активно поєднується з протиставними сполучниками *а, але, та* в значенні *але*, що ще більше підсилює ефект контрасту між уявним та дійсним. Така позиція маркера дозволяє органічно поєднувати його з логічною структурою складного речення, підкреслюючи протиставлення, виражене сполучником *а*, та одночасно вказуючи на істинність інформації для читача.

Досить часто маркер *насправді* вводить протиставлення, яке змінює перспективу оповіді: від зовнішнього до внутрішнього, посилює драматизм через протиставлення уявного образу й реальної сутності: *І йому раптом стало жаль цієї жінки, адже її елегантність, усмішка світської дами, її, зреистою, розумність та інтелігентність – надбані за роки життя маски, а насправді на стільці перед ним сиділа дівчинка, яка знає, що їй привезено подарунки, і яка втомилася чекати, поки надійде черга їх дістати. Сумка стояла під рукою, і він почав витягати з неї пакунки* (В. Шевчук "Привид мертвого дому"). У наведеному контексті автор описує враження героя від жінки: зовнішньо вона виглядає елегантною, розумною та впевненою у своїй ролі світської дами. Проте дискурсивна одиниця вводить протиставлення – внутрішня сутність героїні виявляється іншою: вона постає як звичайна "дівчинка, яка знає, що їй привезено подарунки". Таким чином, *насправді* підсилює протиставлення між зовнішнім образом та внутрішньою сутністю, створюючи ефект "зривання маски". І відповідно текст набуває більшої експресивності та психологічної глибини, адже читачеві відкривається справжня природа персонажа, замаскована соціальними ролями.

Підкреслюючи контраст між видимим та справжнім, дискурсив *насправді* доповнює авторську характеристику персонажа та допомагає сформувати його багатовимірний образ: *Відзначався Павло Павлович Пшеничний вдачею відвертою, був добродушний, проте Олені Левківні іноді здавалось, що він простуватий про людське око, а насправді ж метикований і хитрий* (Є. Гуцало "Сільські вчителі"). На першому плані спостерігаємо суперечність між зовнішнім образом Павла Павловича та його справжніми рисами характеру. Маркер підкреслює цю відмінність між поверхневим сприйняттям та внутрішньою сутністю героя і водночас вводить коментар, що формує оцінне ставлення оповідача та вибудовує цілісний психологічний портрет персонажа. Варто зазначити, що дискурсив функціонує у поєднанні з підсилювальною часткою *ж*, що надає висловленню додаткової експресивності.

У функції доповнювальних уведень дискурсив *насправді* може виступати в авторській мові при найрізноманітніших описах середовища, розгортанні подій та явищ, уточнювати такі описи, вказуючи на просторову чи часову домінанту, що конкретизує життєві або побутові умови зображуваного: *Бо усе, про що пишуть і кажуть нині, усе ніби і так, і ніби не так. На людей усе звертати, на череду людську або пастухів, які ту череду пасуть, земних пастухів, все одно що винуватити дерева, ніби вони вітри скажені женуть. А насправді вітругани надають із висот незміримих, троцяють гілля, виривають із корінням могутні дуби та сосни, і нема їм спину. Люди, як і дерева, – лише жертви сил неземних, про які ми досі мало що знаємо, хоч і грамотні сильно* (В. Дрозд "Казання про спаленого Бога"). Інформація, що стоїть за дискурсивною одиницею, зміщує фокус із поверхневих пояснень (люди, дерева, пастухи) на справжнє місцезнаходження сили, яка перебуває поза межами земного, у "неземному" просторі. Дискурсивний маркер виконує функцію увиразнення просторової характеристики, виводячи читача за межі звичного та наголошуючи на масштабності зображуваного.

У низці прикладів за допомогою дискурсивного маркера відбувається перехід від описів природи у сферу емоційно-оцінного сприйняття: *Жовті листочки осокорів, провісники осені, на ще зеленій траві, у яркові край шляху. Сказати жовті листочки – не сказати нічого. Бо **насправді** ти сприймаєш їх як чудо, як мазок пензля на геніальному полотні такої близької і такої незбагненої природи, ти їх всотуєш у душу, вони світаються, промінять золотисте сяєво, ніби злетіли не з дерева, а із самого сонця* (В. Дрозд "Пришестя"). Початкове твердження фіксує обмеженість звичайного опису, а завдяки **насправді** відкривається інший, глибинний рівень бачення, що виходить за межі візуальної характеристики. Автор акцентує не стільки на об'єктивних описах пейзажу, а на суб'єктивному емоційно-ціннісному ставленні, що перетворює опис природи на своєрідний художньо-філософський коментар. Таким чином, у цьому контексті маркер стає засобом посилення авторської оцінки та формування символічно насиченого образу природи.

Варто зазначити, що такий перехід від звичайних, на перший погляд, описів природи чи оточення героя до розгорнутих філософських узагальнень є характерним для прози Володимира Дрозда. Спершу автор звертає увагу на побутові деталі життя персонажа, наприклад, на кав'ярню, яку він часто відвідує, але саме завдяки маркеру оповідь поглиблюється до екзистенційного рівня: *Це була його примха – забавкова кав'яренька, коли він уперше відчув, що старіє, що страшно нудить самотою і вечорами йому треба кудись йти, будь-куди, аби лише мати ілюзію руху; **насправді** ж йому не було куди йти – і в кав'ярні, як і в цілій всесвіті, на нього ніхто не ждав, навіть вона, Галатей, бо Галатей теж була тільки ним створений робот, але з геніально вродливим обличчям* (В. Дрозд "Пігмаліон"). Одна з деталей повсякденного життя персонажа набуває символічного звучання та розкриває справжню сутність його існування – абсолютну самотність та безперспективне прагнення відшукати сенс у власних ілюзіях.

У вибраних контекстах авторська оповідь поступово переростає у внутрішню мову персонажа, де дискурсив не тільки посилює контраст між уявним та дійсним, а й акцентує увагу на важливих деталях нарративу. Розглянемо ще такий приклад: *Надворі було поночі, але Їгорко знав, що то тільки так видається після бликунчика, а **насправді** вже розвидняється. Он і велика зірка вже низько – блищить, гострими скалками пострілює на всі боки. А вікна потихеньку гудуть од вітру, наче під ними хтось драгву насмолює...* (Г. Тютюнник "Смерть кавалера"). Такий перехід засвідчує зміну перспективи оповіді: від зовнішнього спостерігача до внутрішнього світосприйняття героя, що надає опису психологічної достовірності та емоційної виразності. У наведеному контексті маркер не тільки підтверджує достовірність та правдивість сприйняття героя, оскільки спершу подається зовнішня, оманлива картина ("здавалося, що ще поночі"), а далі за допомогою маркера вводиться істинний стан речей ("вже розвидняється"). Водночас **насправді** слугує засобом увиразнення пейзажної деталі та поглиблює художній ефект відтворення моменту переходу ночі в день.

Окрім авторської мови, спостерігаємо функціонування дискурсивних одиниць і в мові персонажів, зокрема у внутрішніх монологіях: *І я починаю помаленьку розуміти: чому в мені оживає оте дивне почуття вини. Очевидно, розгадка десь тут поруч, у системі отих виришкових спалахів-марень, чи пригадувань, чи виджень, котрі виникають незалежно від моєї волі, бо **насправді** не я їх кличу, а вони мене* (В. Шевчук "Привид мертвого дому"). Дискурсивним маркером підкреслено протиставлення між реальним та уявним, оскільки герой ніби зупиняється в потоці думок та усвідомлює, що не він керує спогадами, а саме видіння кличуть його. Водночас дискурсив **насправді** виступає засобом пояснення, що підкреслює справжню причину описуваного явища й уточнює смисл попереднього твердження.

Досить часто **насправді** виражає не лише значення істинності чи достовірності, а й функціонує як засіб увиразнення внутрішнього самовідчуття героя: *І мені здається тепер, що я єдиний залишився із тих пожилців живий лише тому, що не мав з-між них свого "я", що **насправді** не жив серед них, а був біля них лишень присутній, що я між них, може, був перший мертвий, через що Смерть – цей другий людський Бог, за філософією Карася-Вакулюка, – і не захотіла мене забирати* (В. Шевчук "Привид мертвого дому"). Дискурсив не просто констатує відсутність глибоких зв'язків із людьми, а наголошує на власному існуванні "поза життям" спільноти. Таким чином, маркер має екзистенційно-оцінне значення, адже вживається для протиставлення зовнішньої присутності серед інших і внутрішньої відчуженості, і водночас виконує текстоорганізувальну функцію, підкреслюючи ключову ідею висловлювання.

У монологічному мовленні персонажів дискурсивний маркер часто виступає як засіб само-розкриття, підкреслюючи контраст між видимим і справжнім перебігом подій, наприклад: *Але мені стало від того не легше, бо вже цілий тиждень я ходжу до школи тільки про батькове око, а **насправді** заходжу і просиджую дні у хаті баби Тимохтеїхи під її веселі і страшні теревені.*

Увечері дивлюсь у вікно, і, як усі йдуть зі школи додому, вибігаю і я, святий-непогрішний (М. Вінграновський "Скрина"). Головний герой ніби пояснює свою поведінку: формально він ходить до школи, але зізнається, що зовсім не відвідує навчання. Маркер *насправді* виконує викривальну функцію і вказує на приховану істину. У таких контекстах дискурсив активно поєднується з протиставними сполучниками *а, але, та* в значенні *але*, що підсилює ефект смислового контрасту й акцентує увагу на розмежуванні істинного та уявного.

Уведена за допомогою дискурсивного маркера інформація може містити узагальнення чи висновкове коментування попередньо висловленої думки: *Усе життя своє навчаюся я наукам різним і мудрим, але чим більше навчаюся, тим більше розумію: як мізерно мало ще ми знаємо! Бродимо ми по темній кімнаті з кутка в кут, стіни обмацуючи, як сліпці, і переконуємо себе, що це – весь світ. А **насправді**, можливо, світ лише по той бік стін і починається* (В. Шевчук "Три листки за вікном"). Головний герой розмірковує про обмеженість людського знання і поступово переходить до філософських узагальнень про пошук істини за межами усталеного сприйняття. Маркер *насправді* підкреслює контраст між так званим "світом у кімнаті" та "світом по той бік стін", тобто між обмеженістю пізнання та альтернативною, але поки недосяжною реальністю. Водночас лексема *насправді* акцентує увагу на ключовому підсумку роздумів героя, що набуває ознак філософського узагальнення.

Якщо зазвичай дискурсивний маркер функціонує в авторських характеристиках чи монологах персонажів, то у вибраних контекстах спостерігаємо перехідний випадок: поєднання власне персонажного мовлення та прихованого авторського коментаря: *А се уже вписую я, Андрій Юрченко, син Дмитра, що машиністом на паровозі робив. Вписую до Книги днів про односельців своїх і предків часів минулих, вписую, як було **насправді**, ніким не придумано. Було се є у родині Затирахів* (В. Дрозд "Листя землі"). Тут дискурсив *насправді* не протиставляє реальне уявному, як у випадках контрасту, і не є засобом конкретизації певної думки, а наголошує на автентичності викладу. Герой не просто відтворює вигадану історію, а ніби фіксує істину, яка відбулася насправді. Синтаксична конструкція "як було *насправді*" посилюється виразом "ніким не придумано", що створює ефект максимальної достовірності та підтверджує реальність оповіді. У цьому контексті жоден інший маркер (наприклад, *до речі*) не вказує так виразно на істинність оповіді.

Також були засвідчені одиничні випадки функціонування дискурсивного маркера в діалогах персонажів. У таких контекстах *насправді* вжито як засіб протиставлення романтизованого уявлення про життя та більш приземленого, навіть цинічного бачення дійсності, наприклад:

– *А що хочеш?*

– *Любові, любові – і тільки!*

– *По-моєму, я тебе люблю.*

– *А по-моєму, ти мене просто вигадуєш, – сказала вона. – Бо в житті **насправді** немає нічого поетичного, а ти його вигадуєш, бо дівоча поетичність – це тільки екзальтація, потрібна їм для того, щоб діяти на чоловічу глупість, – от ви їй розпускаєте вуха й відвішуєте губу* (В. Шевчук "Привид мертвого дому"). У цьому уривку героїня спростовує ілюзію поетичності життя, наголошуючи, що вона є лише вигадкою та засобом маніпуляції. Уведений дискурсивний маркер не тільки увиразнює цей контраст, а й посилює аргументативність викладу та надає значущості твердженням у суперечці.

Іноколи дискурсивне слово розташоване наприкінці питального речення та слугує своєрідним емоційним підсиленням або уточненням: *З вас, Костя, міг би вийти прекрасний актор типу Алейникова. Вчора перед телефоністками ви, здається, виступали в ролі нареченого якоїсь стахановки ... – сміявся Калюжний. – Хто ж ви **насправді**?* (Г. Тютюнник "Облога").

Дискурсивний маркер може функціонувати у двох різних репліках героїв та набувати різної значеннєвості:

– *Знаю, хто мене послав, – твердо мовила "відьмочка", недобре всміхаючись.*

– *Той, котрий хоче показати, хто ти **насправді**.*

– *Хто ж я **насправді**?*

– *Подивись у дзеркало, – сказала дівчина. – І коли передумаєш, увійди в нього. Не бійся, нічого страшного не станеться* (В. Шевчук "Привид мертвого дому"). У першому висловлюванні маркер наголошує на прагненні відкрити правду про людину, те, що лежить "під поверхнею". У запитанні "Хто ж я *насправді*?" дискурсив виступає засобом саморефлексії: герой ставить питання про власну ідентичність, сумніваючись у відповідності між зовнішнім образом і внутрішнім "я", що надає репліці екзистенційного звучання.

Дискусія і висновки

Отже, дискурсивний маркер *насправді*, який характеризується введенням додаткової інформації в текст, є поліфункційним, вказує на достовірність чи недостовірність певного твердження, сприяє деталізації повідомлюваної інформації. Така часткова розрізненість і неоднорідність комунікативно-смыслового потенціалу зумовлює специфіку цього дискурсива, оскільки він має здатність приєднувати доповнення, яке водночас і уточнює, звужує інформацію з попереднього контексту, і переводить усю ситуацію дискурсу із плану суб'єктивного сприйняття в реальний план і реальний час.

У досліджуваних текстах аналізована дискурсивна одиниця найчастіше функціонує в авторській мові, що стосується характеристики персонажа, розкриття його внутрішніх і зовнішніх рис, емоційного стану, життєвих переконань. У таких випадках маркер часто увиразнює протиставлення між зовнішнім образом персонажа та його внутрішнім сприйняттям, що допомагає сформувати уявлення про справжню сутність героя. Виокремлюємо також контексти, в яких лексема *насправді* вказує на певні просторово-часові орієнтири, деталізує оточення героя та побутові умови зображуваного. Варто зазначити, що інколи дискурсив сприяє переходу від описів природи у сферу емоційно-оцінного сприйняття. Саме така трансформація, коли звичайні деталі набувають значення розгорнутих філософських узагальнень, є характерною для прози Володимира Дрозда.

Окрім авторської мови, спостерігаємо функціонування маркера *насправді* і в мові персонажів, зокрема у внутрішніх монологіях. Дискурсив може виступати як засіб пояснення чи конкретизації думки, виконуючи уточнювальну функцію, набувати функції узагальнення, висновкового коментування. У творах В. Шевчука дискурсив *насправді* найчастіше функціонує в абстрактних роздумах героя, які відображають прагнення до самопізнання та пошуку сенсу власного існування.

Значно рідше, порівняно з монологічним мовленням, аналізована дискурсивна одиниця представлена в діалогах персонажів, де переважно виконує функцію підсилення суперечки або увиразнення позиції мовця. Кількість прикладів з діалогічним мовленням у текстах досліджуваних авторів є незначною (від 0 до 5), однак саме ці випадки засвідчують прагматичну функцію маркера – уточнення смислу висловлювання, підсилення суперечки або увиразнення позиції у процесі спілкування.

Зауважимо, що лексема *насправді* вирізняється варіативністю позицій у тексті (початок, середина, кінець речення), тісною сполучуваністю з протиставними сполучниками та різним функціональним навантаженням у мовленні автора й персонажів. Доволі частотним є вживання дискурсивної одиниці на початку речення; дещо меншою частотністю відзначається розташування дискурсива в середині речення, часто після вставної конструкції або на початку другої частини складного речення. У подібних контекстах *насправді* активно поєднується зі сполучниками *а*, *але*, *та* в значенні *але* при протиставленні реального і уявного, ідеалізованого, при уточненні та корекції попереднього твердження тощо. Інколи дискурсив розташований наприкінці питального речення і слугує своєрідним емоційним підсиленням або уточненням певної позиції персонажа.

Вивчення специфіки дискурсивних маркерів може стати складником подальшого дослідження цих одиниць в інших видах дискурсів, зокрема, при вивченні ідіостилю письменника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бачевич, Ф. С. (2014). *Частки української мови як дискурсивні слова*. ПАІС.
- Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови*: у 11 томах. Наукова думка.
- Ділай, М. П. (2012). Реалізація комунікативно-прагматичного потенціалу дискурсивних слів у текстах англійських проповідей. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*, 25(64), 67–70.
- Єщенко, Т. А. (2021). *Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти*. Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького.
- Ілик, О. І. (2013). Дискурсивні слова: ознаки та критерії виділення. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*, (38), 185–188.
- Ілик, О. І. (2014). Класифікації дискурсивних слів у сучасному мовознавстві. *Лінгвістичні студії*, (28), 73–81.
- Космеда, Т. А. (2010). Дискурсивні слова як центр комунікативної стратегії вченого і педагога у проекції на мовну особистість А. П. Загнітка. *Лінгвістичні студії*, (20), 205–210. ДонНУ.
- Невська, Ю. В. (2018). *Дискурсиви в організації й авторизації епістолярного дискурсу: типологічно-прагматичний аспект (на матеріалі епістолярію М. Куліша)* [Дис. канд. філол. наук, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди].
- Невська, Ю. В. (2018). Особливості типології дискурсивів в епістолярному дискурсі. *Мова і культура*, 21(191), 153–157.
- Огієнко, І. С. (2009). *Дискурсивні слова турецького походження в текстах сучасних болгарських мас-медіа*. [Автореф. дис. канд. філол. наук, НАН України, Інститут мовознавства імені О. О. Потебні].

Осовська, І. М. (2011). Склад і функції дискурсивних маркерів у німецькомовному сімейному дискурсі. *Наукові записки: Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції "Мови і світ: дослідження та викладання"*, 96(1), 347–351.

Павлик, Н. В. (2005). *Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні*. [Автореф. дис. канд. філол. наук, Донецький національний університет].

Романченко, А. П. (2015). Семантико-прагматичні параметри дискурсивних слів у науковому мовленні. *Наукові записки*, (138), 136–139.

Руденко, М. І. (2003). *Наративна структура художньої прози Миколи Хвильового* [Дис. канд. філол. наук, Тернопільський державний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка].

Fraser, B. (1996). Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6(2), 167–190.

Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, (31), 931–952.

Schiffrin, D. (1987). *Discourse markers*. Cambridge University Press.

REFERENCES

Batsevych, F. S. (2014). *Particles of the Ukrainian language as discursive words*. PAIS [in Ukrainian].

Bilodid, I. K. (Ed.) (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language*: in 11 volumes. Naukova dumka [in Ukrainian].

Dilai, M. P. (2012). Realization of the communicative-pragmatic potential of discursive words in the texts of Anglican sermons. *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University*, 25(64), 67–70 [in Ukrainian].

Fraser, B. (1996). Pragmatic markers. *Pragmatics*, 6(2), 167–190.

Fraser, B. (1999). What are discourse markers? *Journal of Pragmatics*, (31), 931–952.

Ilyk, O. I. (2013). Discursive words: signs and criteria for selection. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostroz's'ka akademiia"*, (38), 185–188 [in Ukrainian].

Ilyk, O. I. (2014). Classification of discursive words in the common modern knowledge. *Linhvistychni studii*, (28), 73–81 [in Ukrainian].

Kosmeda, T. A. (2010). Discursive words as the core of the communication strategy of a scholar and educator in relation to the linguistic personality of A. P. Zahnitko. *Linhvistychni studii*, (20), 205–210 [in Ukrainian].

Nevska, Yu. V. (2018a). *Discursives in the organization and authorization of epistolary discourse: typological and pragmatic aspect (based on the material of M. Kulish's epistolary work)* [Dis. Cand. of Philol. Sciences, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University] [in Ukrainian].

Nevska, Yu. V. (2018b). Features of the typology of discursives in epistolary discourse. *Mova i kultura*, 21(191), 153–157 [in Ukrainian].

Ohienko, I. (2009). *Discursive words of Turkish origin in the texts of modern Bulgarian mass-media* [Abstract of the thesis of the Candidate of Philol. Sciences, NASU O. O. Potebnia Institute of Linguistics] [in Ukrainian].

Osovska, I. (2011). Composition and functions of discursive markers in German-language family discourse. *Naukovi zapysky. Serii: Filolohichni nauky*, 96(1), 347–351. Kirovohrad State Pedagogical University [in Ukrainian].

Pavlyk, N. V. (2005). *Typology of discursive units in Ukrainian epistolary discourse* [Extended abstract of Dissertation of Candidate of Philological Sciences, Donetsk National University] [in Ukrainian].

Romanchenko, A. P. (2015). Semantic-pragmatic parameters of discursive words in scientific speech. *Naukovi zapysky*, (38), 136–139 [in Ukrainian].

Rudenko, M. I. (2003). *The narrative structure of Mykola Khvylovyi's fiction prose* [Dis. Cand. of Philol. Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatiuk national Pedagogical University] [in Ukrainian].

Schiffrin, D. (1987). *Discourse markers*. Cambridge University Press.

Yeschenko, T. A. (2021). *Literary text phenomenon: communicative, semantic and pragmatic markers*. Danylo Halytsky Lviv National Medical University [in Ukrainian].

Отримано до друку / Received: 30.09.25

Прорецензовано / Revised: 24.10.25

Схвалено до друку / Accepted: 30.10.25

Опубліковано / Published: 07.05.26

Anna HRABOVA, PhD Student

ORCID ID: 0000-0002-1703-507X

e-mail: annagrabova@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

DISCOURSE MARKER NASPRAVDI IN THE PROSE OF THE UKRAINIAN WRITERS-SIXTIERS

Background. The communicative and functional orientation of modern linguistic research has led to the development of new approaches to interpreting linguistic units. Increasing attention is being paid to the concept of

discourse, as well as to its key structural, semantic, and pragmatic characteristics. One of the pressing yet unresolved issues within this field is the study of discourse components that ensure its coherence and integrity, while also serving as indicators of various communicative meanings. The aim of the study is to analyze the functioning of the discourse marker *naspravdi* ("in fact") in the prose of the Ukrainian Sixtiers.

Methods. The research applied general scientific methods of analysis and synthesis, as well as specialised methods including linguistic description, discourse analysis and comparative methodology.

Results. It has been found that the discourse marker *naspravdi* ("in fact") is multifunctional, as it both introduces additional information into the text and indicates the reliability or unreliability of a given statement, while also facilitating the detailing of the author's message. This partial divergence and heterogeneity of its communicative-semantic potential define the specificity of this discourse marker, as it has the capacity to attach an addition that simultaneously clarifies and narrows the information from the preceding context, and shifts the entire discourse situation from the level of subjective perception to the plane of reality and real time.

Conclusions. The study of the discourse marker *naspravdi* ("in fact") in the prose of the Sixtiers has shown that this unit most often functions in the author's voice, particularly in characterizing a character, revealing their internal and external traits, emotional states, and life beliefs. The marker serves as a means of highlighting the contrast between a character's outward appearance and their inner perception of the world, helping to form a comprehensive understanding of the character's true nature. In addition to the author's voice, the discourse marker also functions in the language of the characters, particularly in internal monologues, as a tool for explaining or specifying a thought. Much more rarely, the marker appears in character dialogues, where it primarily serves to intensify disputes or emphasize the speaker's position. Moreover, *naspravdi* is distinguished by the variability of its positions within a sentence (beginning, middle, end), its close connection with adversative conjunctions, and its different functional loads in the speech of the author and the characters.

Keywords: text, discourse marker, authorial voice, characters' speech, sixtiers.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.